

“No cal ser pescador de perles”

El Llibre d'Amic e Amat, de Ramon Llull a Jacint Verdaguer

Joan Santanach

Entre Ausiàs March i Ramon Llull

Per a Jacint Verdaguer, com per als seus contemporanis, Ausiàs March era el màxim referent de la lírica catalana. L'any 1867 el va esmentar com a tal en el famós discurs, en tants aspectes fundacional, de la Font del Desmai, on va esgrimir el “Qui no és trist, de mos dictats de cur” contra la poesia burlesca i vallfogonesca. La poesia havia de ser greu, no pas bufonesca. Va citar March en diversos altres parlaments solemnes, com en el discurs presidencial dels Jocs Florals de Barcelona del 1881¹. Ausiàs March havia estat, i va continuar sent, el màxim exponent de la lírica catalana antiga, aquell al qual calia fer referència a l'hora de buscar unes arrels per a la tradició poètica del país.

La influència del valencià havia estat profunda i constant durant molt de temps. Des de mitjan segle XV, encara en vida seva, havia sorgit un ampli estol de poetes que ausiasmarquejaven de manera evident.² Al segle XVI Pere Serafi i Joan Pujol van continuar reivindicant-lo com a mestre, alhora que el llegien els poetes del Siglo de Oro castellà. Durant el Barroc, amb el canvi de model literari, Ausiàs March es va veure arraconat, però el romanticisme va recuperar-lo. El 1840, com a suplement a les poesies del Rector de Vallfogona, es van publicar cinc poemes seus, i el 1864 Francesc Pelagi Briz va impulsar la primera edició moderna de la seva poesia. Més tard, encara dins del segle XIX, van arribar les edicions de Francesc Fayós i d'Antoni Bulbena.

Malgrat que l'esmenti en les grans ocasions, la poesia de March té una presència més aviat discreta en l'obra de Verdaguer. Entre els dos poetes hi havia poca coincidència d'interessos i, probablement, de temperament, de manera que les possibles repeses marquianes en l'obra del de Folgueroles en realitat són poques i controvertides.³ Si hem de buscar-li afinitats amb algun autor antic, Ramon Llull se'ns presenta com un referent molt més proper, al

qual sí que va acudir en nombroses ocasions.

Detectem lectures i lemes lul·lians des de l'inicial *Idil·lis i cants místics*, del 1878; en el *Somni de sant Joan*, de quatre anys més tard, Verdaguer va incloure el poema “Ramon Llull”, i el mallorquí esdevé ben present durant el període, tan difícil, de mitjan anys noranta, en poemaris com *Roser de tot l'any* o bé *Flors del Calvari*. També en *Aires del Montseny* podem llegir una poesia, la que tanca el recull, dedicada al savi mallorquí, “Al beat Ramon Llull”, que va datar a Barcelona el 18 de novembre de 1900. Entre tots els títols verdaguerians, però, el més lul·lià, com no podia ser altrament, i en el qual es produeix una més estreta identificació amb Ramon Llull, és *Perles del Llibre d'Amic e Amat*, constituït per una àmplia selecció de versions i glosses poètiques dels versicles del famós opuscle místic lul·lià. I on, a més, recupera algunes de les composicions vinculades a Llull que havia inclòs en obres anteriors.

Lectors, comentaris i impressors del Llibre d'Amic e Amat

Entre tota la producció literària de Llull, el *Llibre d'Amic e Amat* és el text que ha gaudit d'una més important difusió. Ramon Llull mateix degué adonar-se de seguida de les possibilitats que oferia i va decidir aprofitar-les fent-lo circular al marge de la novel·la per a la qual l'havia concebut. Així, després d'haver fet traduir el *Blaquerna* a l'occità i possiblement ja al francès, va optar per impulsar una versió llatina, no pas de la novel·la completa, sinó que en aquesta ocasió es va limitar al *Llibre d'Amic e Amat*. Va ser en llatí que el va enviar a Pietro Gradenigo, dux de Venècia, com a part integrant d'un manuscrit compost l'any 1289, que encara es conserva a la Biblioteca Marciana de la ciutat. No és sobrer remarcar que no sols el va extreure de la novel·la, sinó que el va situar com a segona part d'un llibre nou, escrit

per a l'ocasió, en què també apareix el personatge de Blaquerna, el *Liber super psalmum "Quicumque vult"*.⁴

L'obra ben aviat va començar a cridar l'atenció dels lectors. Ja l'any 1335 tenim constància de l'elaboració d'un primer comentari dels versicles que el componen. Lull mateix havia remarcat que eren textos que requerien una certa reflexió per extreure'n el sentit ocult. D'aquest comentari, compost a València, només ens n'ha arribat una síntesi en llatí del segle XVI, actualment a la Biblioteca Ambrosiana de Milà. Del 1492 és un segon comentari, afortunadament conservat. És interessant remarcar que l'autor d'aquesta glossa no la va elaborar únicament mogut per la devoció, sinó que mostra uns coneixements teològics, filosòfics i sobre l'Art de Ramon més que acceptables. Entre els comentaris del *Llibre d'Amic e Amat*, s'ha d'esmentar igualment el que va elaborar, entre 1687 i 1692, sor Anna Maria del Santíssim Sagrament, religiosa mallorquina del convent de Santa Caterina de Palma; a més de diverses còpies manuscrites, l'extens comentari de sor Anna Maria va ser parcialment imprès, en una traducció espanyola potser deguda al lul·lista Antoni Ramon Pasqual, durant el segle XVIII.

El lector més influent del *Llibre d'Amic e Amat* va ser, sense cap mena de dubte, l'editor Jacques Lefèvre d'Étaples. Li devem diverses edicions d'obres lul·lianes, totes en llatí, entre les quals la primera de l'opuscle místic, apareguda a París el 1505. Lefèvre i el seu cercle van fer-ne una nova, i sovint innovadora, versió en la llengua sàvia, malgrat que en el prefaci es doni a entendre que reproduïen la medieval. El volum s'obre amb els dos primers llibres —parts, en podríem dir— del *Llibre de contemplació*, així mateix en llatí, i sols a continuació s'hi recull el *Libellus Blaquerne de amico et amato*. Que aquesta segona posició no ens confongui. Lefèvre i els seus col·laboradors van dedicar esforços considerables a l'opuscle, fins al punt que van substituir-hi gairebé una cinquantena de versicles originals per altres de nous, inspirats en el mateix model que Lull els proporcionava, per bé que amb un estil retòricament més enriquit. Els versicles eliminats, en canvi, són de vegades els que tenen una orientació filosòfica més marcada, encara que no sembla que aquest fos l'únic criteri de selecció. També hi va tenir un pes important l'aspecte estilístic.⁵

El prestigi de Lefèvre entre els cercles erudits europeus, com també el fet que la seva edició fos la primera que se'n publicava, van condicionar la resta d'edicions. Així mateix, per la gran difusió que va

adquirir. És especialment significatiu el cas dels versicles apòcrifs, que es van incorporar a la tradició textual de l'obra amb tota naturalitat. Devem, així mateix, a Lefèvre el nombre exacte de 365 versicles, un per a cada dia de l'any. Lull insinuava aquesta xifra en afirmar que Blaquerna "començà son llibre, lo qual departí en aytants versses con ha dies l'ayn", per bé que, en realitat, no va passar d'escriure'n 357.⁶ Val a dir que a l'edició de 1505 es numeren els versicles per primer cop —no sense alguna badada. Bona part d'aquests canvis, ben documentats, van passar a les edicions posteriors, impreses a Alcalá de Henares el 1517, a Colònia el mateix any, a París el 1585 i el 1632, a Rouen també el 1632 o bé a Amsterdam el 1711.

En detectem igualment la influència en la primera edició de la versió catalana del *Blaquerna*, que és també la primera impressió de qualsevol llibre lul·lià en català, publicada a València el 1521.⁷ Amb aquesta edició, Joan Bonllavi, que és qui la va preparar, pretenia actualitzar l'obra i aconseguir que s'hi interessés un públic nou. Per això va adaptar-ne l'estil al gust més retòric i llatinitzant de l'època i en va modernitzar la llengua. En va fer, segons afirma ell mateix, que era de Rocafort de Queralt, una "traducció valenciana". No cal discutir ara el valor, molt més estilístic que lingüístic, que s'ha d'atorgar a aquest qualificatiu d'època. La bibliografia sobre el tema ja és prou àmplia.

Bonllavi era un lul·lista actiu i ben connectat, que sobretot pretenia que l'obra de Lull es difongués. També volia, és clar, com qualsevol editor, vendre llibres. Com a impulsor de l'edició, es va mostrar atent als corrents filològics que començaven a imposar-se a Europa, cosa que el va dur a ser el primer que va aplicar uns certs criteris filològics a l'establiment d'un text en català. Va consultar diversos manuscrits medievals del *Blaquerna* i les edicions llatines, llavors recentíssimes, del *Llibre d'Amic e Amat*. Va ser així com va constatar que en la versió de Lefèvre d'Étaples hi havia uns quants versicles que no localitzava en els manuscrits als quals tenia accés. Eren els passatges apòcrifs que Lefèvre i companyia hi havien incorporat. La reputació de l'editor parisenc degué decidir-lo a traduir-los al català i incorporar-los a l'edició que preparava. Així va acabar de donar-los carta de naturalesa.

El text imprès per Joan Bonllavi va tenir una acceptació important. Encara se'n conserven uns quants exemplars, repartits per diverses biblioteques. És possible, com se li ha retret més d'un cop, que aquesta impressió propiciés la pèrdua d'alguns

manuscrits anteriors. No hi ha dubte que la tradició manuscrita catalana medieval del *Blaquerna* és molt migrada, amb un únic manuscrit del pas del XIV al XV en el qual, a més, manquen alguns folis al començament. El fet que el text dels folis perduts, que abasten els quatre primers capítols i parts del cinquè i del sisè, només s'hagi conservat en el català modernitzat de 1521, va enardir les ires d'alguns prohoms lul·listes del segle XX, que per aquesta raó van dedicar diversos exabruptes a l'esforçat editor de la Conca de Barberà. Sigui com sigui, durant més de tres segles l'edició de Bonllavi va ser per a molts lectors el mitjà principal, si no l'únic, d'accés a la novel·la, cosa que implica que també ho va ser per al *Llibre d'Amic e Amat*.

Jacint Verdaguer, lector de Ramon Llull

És de l'edició de Joan Bonllavi que provenen els cent seixanta versicles de l'obra apareguts a *La Veu del Montserrat* l'any 1881. Aquesta edició, titulada *Dialogacions y cántichs de amor entrel amich y lamat, del B. Ramon Lull*, anava precedida d'un pròleg anònim, segurament atribuïble a Jaume Collell. Jacint Verdaguer, amic de Collell i col·laborador habitual de la revista, havia tingut ocasió de llegir l'obra de Llull alguns anys abans, cap al final de la dècada dels setanta, en establir-se a Barcelona després del període com a capellà de vaixell.

La relació amb Marian Aguiló, director des del 1871 de la Biblioteca Provincial de l'antic monestir de Sant Joan, llavor de l'actual Biblioteca Universitària, li havia facilitat l'accés a la producció de Llull. Aguiló, que per aquells anys devia treballar en el *Llibre de l'orde de cavalleria*, publicat el 1879 en una vistosa edició amb lletra gòtica, degué posar a les mans de Verdaguer diversos títols lul·lians. Tot sembla indicar que el de Folgueroles de seguida va interessar-se pel *Llibre d'Amic e Amat*, que va llegir en l'edició de 1521. Va ser en aquell moment que en va elaborar una primera còpia manuscrita, que al llarg dels anys va anar revisant i completant.⁸ Al final d'aquesta còpia hi ha igualment alguns passatges extrets de les *Obras rimadas* que Jeroni Rosselló havia publicat el 1859, probablement també conegudes per mitjà d'Aguiló.

Durant els anys setanta es van dur a terme diverses publicacions que reivindicaven la figura del beat. En destaca el volum aparegut amb motiu del sisè centenari del monestir de Miramar, *Home-nage al Beato Raimundo Lull en el sexto centenario de la fundación del colegio de Miramar*, precedit per un doble festeig mallorquí, literari i religiós. La celebra-

ció s'havia de dur a terme al novembre de 1876, però la impossibilitat de l'arxiduc Lluís Salvador, que en va ser el promotor, d'arribar-hi a temps, la va endarrerir fins al gener del 1877. Una tempesta havia desviat el rumb del iot en què viatjava i l'home va aprofitar per fondejar en "las playas de Bugía regadas con la sangre del esclarecido mártir".⁹ A l'home-natge hi va col·laborar la flor i nata de la intel·lectualitat illenca: Josep M. Quadrado, Jeroni Rosselló, Pons i Gallarza, Tomàs Aguiló, Joan Alcover, Mateu Obrador, Miquel Costa i Llobera i uns quants més.

Tot plegat degué contribuir no sols a donar a conèixer la figura de Llull, sinó també a despertar l'interès de Verdaguer, que en aquells anys copiava a mà versicles del *Llibre d'Amic e Amat*. No és estrany, doncs, que emprés diversos passatges de Llull, en compto una mitja dotzena, com a lemes dels *Idil·lis i cants místics* (1879). N'hi ha de procedents del *Llibre d'Amic e Amat*, com també del *Cant de Ramon* o de la *Medicina de pecat*. Cita, així mateix, els "celestials col·loquis de l'Amic i l'Amat", al costat d'altres referents místics, en el prefaci que va afegir a la segona edició del poemari (1882).¹⁰

Més enllà dels lemes i les citacions, és remarcable que ja en *Idil·lis i cants místics* Verdaguer va incloure una primera reescriptura en vers del *Llibre d'Amic e Amat*. El poema "Talis vita finis ita" és una versió en heptasil·labs del versicle 83 de l'obra lul·liana, que Verdaguer va llegir en l'adaptació que n'havia fet Joan Bonllavi, en l'edició del qual consta amb el número 87. Dono a continuació les dues versions del versicle, la de l'edició crítica del text de Llull i la impresa per Bonllavi el 1521:

Encerchava l'amich son amat e atrobà un home qui muria sens amor; e dix que gran dampnatge era d'ome qui muria a nulla mort sens amor.

E per açò dix l'amich a l'home qui muria: —Diques, per què mors sens amor?

Respòs: —Per ço cor sens amor vivia. (Llull, 2012, p. 102)

87. Cercava l'amich al seu amat e trobà un home qui moria sens amor; e dix: —Ah, quant gran dan és que los homes consevulla que muyren, muyren sens amor!

E per ço dix lo amich a l'home qui moria: —Diques-me, home, per què mors sens amor?

Respòs: —Perquè sens amor vivia. (Llull, 2016: f. CIXr)

El lema que Verdaguer adjunta a aquest poema en *Idil·lis i cants místics* és pres de la intervenció en discurs directe que Bonllavi havia introduït

al primer paràgraf del versicle lul·lià; és un passatge que, potser perquè li interessava com a lema, ni recull ni adapta als versos de la composició:

Talis vita finis ita

*¡Ah!, quan gran dan és que los homes,
comsevulla que muiren, muiren sens amor.
Ramon Llull*

Un penitent del desert

Trobà un home que moria,

Que moria sens l'amor

De Jesús i de Maria:

—¿Per què moriu sens amor?

—Perquè sens amor vivia.

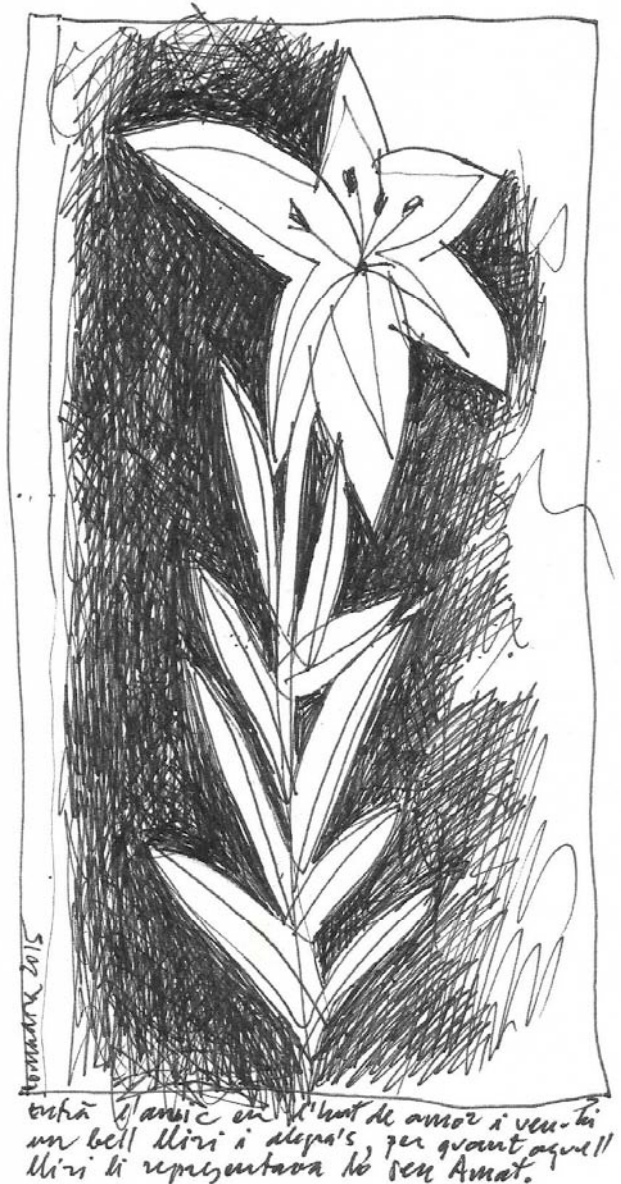
(Verdaguer, 2005, p. 98)

Abans de concebre la composició de les *Perles*, Verdager va adaptar alguns altres versicles procedents del *Llibre d'Amic e Amat*. En trobem, almenys, en *Lo somni de sant Joan* (1887), en què el poema "Ramon Llull", ja esmentat, parteix del versicle 295 (311 en la numeració de Bonllavi),¹¹ un parell més en *Roser de tot l'any* (1893), corresponents als dies 18 i 21 d'octubre, i el poema "Caiguda" en *Flors del Calvari* (1896). Tots els esmentats, que no són els únics poemes verdagerians que mostren el rerefons de l'opuscle lul·lià, va recuperar-los en compilar el volum de les *Perles* —es tracta de les *Perles* 311, 54, 4 i 35, respectivament. També va incorporar-hi el "Talis vita finis ita", malgrat que l'havia escrit feia bastants més anys, aquesta vegada com a número 84. Hi va fer, però, algun canvi: a més de prescindir de títol i lema, va substituir-ne el primer vers sobre el penitent al desert per "Cercant l'amic a l'Amat", que situa el poema en un context inequívocament lul·lià.

Entre les primeres lectures verdagerianes del *Llibre d'Amic e Amat*, fetes sobre l'antiga edició de 1521, i la concepció de les *Perles* com a conjunt articulat, es van escolar una colla d'anys, durant els quals s'inicià la publicació d'una nova edició del llibre de Llull. Cap al 1886 en van aparèixer els primers fascicles. L'editor i impulsor de l'empresa, que incloïa altres títols del beat, va ser Jeroni Rosselló. El 1859, gairebé trenta anys abans, el mateix Rosselló havia publicat un extens volum amb les *Obras rimadas*, on havia compilat bona part de la producció en vers de Llull, obres tècniques i alguns apòcrifs inclosos, però no el *Llibre d'Amic e Amat*, segurament perquè és escrit en prosa. Uns anys més tard, a començament dels setanta, Marian Aguiló li havia encarregat una edició del *Llibre de meravelles* lul·lià per a la seva

"Biblioteca Catalana". La publicació de l'obra, també en fascicles, va ser lenta, fins que el 1885, quan ja s'havia imprès gairebé tot el text, Jeroni Rosselló va decidir abandonar el projecte i tirar endavant la seva pròpia col·lecció de llibres lul·lians.¹² Un seguit de malentesos havien allunyat els dos prohoms mallorquins.

L'edició del *Llibre d'Amic e Amat* de Jeroni Rosselló no és completa. Els sis fascicles que se'n van imprimir, en un moment que no podem precisar entre els anys 1886 i 1892, arriben fins al versicle 271. La novetat és que l'editor va partir d'un manuscrit del pas del segle XIV al XV, i que així mateix hi va tenir present un altre còdex de 1646, a més de les edicions de Lefèvre i Bonllavi.¹³ Amb voluntat de facilitar-ne la comprensió, a més, Rosselló hi va incloure, a peu de pàgina, una paràfrasi dels versicles en castellà. Després d'aquesta edició, incompleta, en fas-

cicles i amb una circulació molt reduïda, sols destinada als subscriptors, va caldre esperar fins al 1904 perquè Mateu Obrador publicqués finalment un *Llibre d'Amic e Amat* en un volum unitari i amb una distribució acceptable. Jacint Verdaguer, que feia dos anys que havia mort, no la va poder veure.

La redacció de les *Perles*

El que Jacint Verdaguer sí que va poder consultar van ser els fascicles de l'opuscle lul·lià preparats per Jeroni Rosselló. Ell mateix explica les circumstàncies en què van arribar a les seves mans, després de queixar-se amargament de les dificultats per accedir al llibre,

que és raríssim i sols se troba en el recó més amagat de les biblioteques. Per què, en un temps en què la premsa tot ho devora per a escampar-ho l'endemà als quatre vents de la publicació, sols L'Amic i l'Amat, el veritable llibre d'or de nostra literatura, és poc més conegut que si fos inèdit?

En parla en el magnífic pròleg que va preparar per a les seves *Perles del Llibre d'Amic e Amat*, publicades pòstumament el 1908.²⁴ Hi recordava que trenta anys enrere l'havia consultat i copiat a la biblioteca de Sant Joan, evidentment en l'edició de Joan Bonllavi. El retrobament amb el llibre de Lull en un moment per a ell molt complicat, al desembre de 1894, en mig de les tensions amb el bisbe Josep Morgades i amb Claudio López, marquès de Comillas, va suggerir a Verdaguer l'elaboració de les *Perles*. Va ser llavors que es va plantejar la reescriptura en vers dels versicles místics, fins a constituir un poemari en què la seva veu i la de Lull es barrejarien fins a fer-se gairebé indistinguibles. Perquè Verdaguer no es va limitar a versificar i a fer rimar les proses del *Llibre d'Amic e Amat*, sinó que les va fer seves, sense que deixessin de ser de Lull, en el que és una singularíssima conjunció de dues de les veus més importants i personals de la literatura catalana de tots els temps.²⁵

Verdaguer, com hem vist, ja havia fet alguns assajos puntuals en aquesta línia en llibres anteriors. El que es va proposar l'hivern de 1894, si hem de fer cas de les seves paraules, va ser compondre un poemari complet a partir dels textos de Lull. No pas de tot el llibre, sinó pròpiament d'una selecció dels seus versicles, tal com indica a l'inici del pròleg:

No cal ser pescador de perles per a saber-ne trobar en gran, i de les més fines, en l'admirable

Llibre de l'Amic i l'Amat: elles mateixes vénen a les mans de qui-l fulleja; basta dir que vessa per totes bandes, ensems que l'esperit de l'Evangeli, el perfum de la més alta poesia.

Aquell any va acceptar la invitació d'anar a Miramar, llavors ja reconstruït, que l'arxiduc Lluís Salvador ja li havia fet en altres ocasions.

Un capvespre dels últims de 1894 truquí a la porta de l'ermita de Miramar demanant aculliment i sos pobres ermitans, de bon grat i ab una cara que traïa la bondat del seu cor, me'l donaren. Sobre la tauleta del senzill allotjament que m'oferiren, prop del plat de seca i virolada sopa mallorquina i de l'escudella mengivola de fonolls marins que-m donaren per a sopar, hi havia (quines postres per a mi!) el Llibre de l'Amic i l'Amat amanit ab uns comentaris castellans. A desgrat de la son que tenia, vaig llegir-los d'un cap a l'altre, i aquelles dialogacions i càntics que sabia mig de cor, me feren una impressió tota nova, i en aquella soletat, en el bell cor de la nit, davant l'imatge de son il·luminat autor, que lluià, en marc tant pobre com son hàbit, en la paret, com a primer i principal ornament de la cambra, els trobí un nou sentit i una sabor mística superior a la de tots els llibres místics escrits per la mà de l'home. Aquella sentor regalada-m tornà al paladar de la memòria tota la nit, i esperí la claror del dia mig despert i mig en somnis, assaborint, i no sé si diga remugant, aquells misteriosos conceptes, sempre ab creixenta fruïció. Fora dels llibres sagrats, jo no recordo haver llegida poesia mística més alta i que entrés més sobiranament esbalaïdora i lluminosa en la meva ànima.

L'endemà, després d'haver visitat diversos indrets lul·lians, sense adonar-me'n, trobí que-ls pensaments en prosa que havia llegits la vetlla abans, anaven prenent, tot rodolant pels recons de la memòria, el fullatge del vers i la girada i l'aire de la poesia.

[...] poguí allargar-hi l'estada alguns dies i meditar de nou aquells càntics entre la vinya i el fenollar, a on probablement foren escrits, escalfar-me a llur escalfor i ab la seva llum il·luminat traduir-ne alguns altres a mon llenguatge. Tot allí m'ajudava i em donava la mà en l'obra; les imatges mateixes que jo tenia davant els ulls podien haver-li inspirades an ell les idees que jo posava en vers.

L'edició amb comentaris castellans que Verdaguer esmenta és la de Rosselló. Si fem cas de Rosalia Guilleumas, el poeta ja hi hauria tingut accés un any abans, el 1893, quan hauria elaborat una segona còpia del llibre lul·lià, amb una selecció d'uns cent quaranta versicles. D'aquests, els compresos entre

l'1 i el 271 provindrien de l'edició de Jeroni Rosselló, i la resta, una altra vegada, del volum preparat per Joan Bonllavi, potser copiats a la Biblioteca Episcopal de Vic. Sembla que una mica més tard Verdaguier, en plena elaboració de les *Perles*, encara va voler completar aquesta darrera transcripció parcial que n'havia fet amb una vintena de versicles posteriors al 271; els hauria pres de l'exemplar de l'edició de 1521 conservat a la Biblioteca Universitària de Barcelona.¹⁶

De nou a Barcelona, quan les circumstàncies el van obligar a instal·lar-se a la Santa Creu de Vallcarca, va reprendre, si és que mai l'havia arraconat, la redacció de les *Perles*:

me n'hi vinguí ab una estampa del venerable màrtir Ramon Llull que duguí de Palma i, per llibre de meditacions en harmonia ab l'estat de la meua ànima, me n'hi duguí. I D'Amic i d'Amat i, per entreteniment, els versos començats en son ermitatge. [...]

Sota ls reinosos pins de Sant Genís d'Agudells i de Valldaura vaig corretgir i acabar els versos començats a l'ombra de les alzines de Miramar i, bé o malament, l'obra quedà llesta des de la florida dels ametllers i les violes fins a la dels lliris de sant Antoni.

En el pròleg Verdaguier també hi va incloure algunes claus per entendre l'adaptació que havia dut a terme del llibre de Llull:

Alguns estan com en l'original, fins ab les mateixes paraules, havent-hi afegit solament els consonants i la cadència; altres ne són com una glosa o comentari poètic, no sé si prou ensopagat.

[...] espero que no hauré decantat cap de sos conceptes de son primer i veritable sentit, ni hauré fetes malver cap d'aqueixes joies divines que tant estimo. Veus aquí justificat el meu atreviment d'haver posades mes mans barroeres en eixa obra sagrada. La mateixa amor de l'Amat que fou l'inspiradora d'aqueixos pensaments n'ha sigut la traductora, movent-me i obligant-me a mi, n'estic segur, a posar-los en vers a la moderna.

Insisteix que la seva aportació s'ha de vincular sobretot a la forma, més que no pas al sentit, que voldria haver preservat al màxim; no va més enllà de voler-lo completar o aclarir mitjançant la glossa poètica. N'és garantia que la inspiració que va moure Ramon Llull a escriure el *Llibre d'Amic e Amat* l'hagi mogut igualment a ell a "posar-los en vers a la moderna".¹⁷ L'expressió és remarcable per la volun-

tat que implica d'actualització de l'obra de Llull. No es tracta sols, doncs, de fer-ne una lectura pròpia, sinó de modernitzar-la. Verdaguier, just en aquells anys, sobretot des del *Roser de tot l'any*, s'havia esforçat per renovar la seva poesia, en un marcat procés de depuració i d'essencialització formal.¹⁸ També hi havia hagut una tendència vers la interiorització. Des d'aquest punt de vista, la tria d'una forma senzilla, que s'allunya conscientment de la complexitat retòrica, i igualment de l'expressiva, esdevé extraordinàriament significativa.

La voluntat d'actualització del text lul·lià que mostra Verdaguier, d'altra banda, no està pas tan lluny de l'operació duta a terme per Joan Bonllavi. O, en el fons, de la del mateix Lefèvre d'Étaples. Tots tres cercaven una forma que afavorís la lectura dels versicles lul·lians. I tots tres ho van fer adaptant-los a les expectatives i als gustos dels públics respectius. No hi fa res que la proposta de Verdaguier fos molt més personal que les altres dues. O potser sí, ja que per a Verdaguier modernitzar el *Llibre d'Amic e Amat* implicava convertir-lo en un poemari propi. Per això reescriu els versicles en prosa, ja de per si d'una marcada essencialitat, com si de poemes seus es tractés. I per això les *Perles*, alhora que Llull encara hi ressona, són sense cap mena de dubte, també, un llibre de Verdaguier.

De Llull a Verdaguier

L'estreta vinculació literària de Jacint Verdaguier amb Ramon Llull té un component d'excepció que no ha de passar desapercebut. Els lectors del beat, durant els segles posteriors a la seva mort, es van interessar sobretot per la seva producció teològica i científica. I, evidentment, pel seu vessant pietós, que va propiciar diversos processos de canonització, fins a la data frustrats. És a cavall entre la literatura i la devoció que hem de situar l'anònim *Espill de la vida religiosa*, imprès a Barcelona el 1515.¹⁹ Més enllà dels versicles apòcrifs del *Llibre d'Amic e Amat* sorgits de l'entorn de Lefèvre d'Étaples, o del *Diàleg contra els lul·listes* compost per l'inquisidor Nicolau Eimeric després d'haver-se empapat de lectures lul·lianes a la recerca d'heretgies, pocs textos més, lírics o narratius, es poden esgrimir com a textos que hagin pres Llull com a model literari, si més no abans de les *Perles* de Verdaguier.

Segurament la qüestió no té tant a veure amb els temes tractats per Llull, malgrat la seva indubtable singularitat, com amb l'actitud que va adoptar davant del fet literari. Com ja ha estat repetidament remarcant des que Jordi Rubió hi va cridar

l'atenció, per a Lull la literatura, o pròpiament l'expressió literària, era molt més un mitjà per vehicular unes determinades doctrines i models de comportament, que no pas un objectiu en si mateix.²⁰ I no sols això, sinó que Lull, davant de la literatura profana del seu temps, que ell mateix havia conreat abans de la conversió a la penitència, va adoptar una actitud de clara prevenció. La poesia dels trobadors, i el mateix es podria dir de la narrativa cavalleresca, no fan altra cosa que incitar al pecat. En conseqüència, Lull se'n distancia i fa una proposta —de fet, diverses propostes— de transformació radical del model imperant.

L'opció de Ramon Lull deixava poc marge per al dubte. La literatura, si no es rebutja com a conjunt, perquè té alguns aspectes aprofitables, sí que ha d'estar clarament subordinada a un objectiu superior. La tradició rebuda, doncs, no pot ser assumida sense més ni més, sinó que s'ha de replantejar, s'ha de reinventar. Cosa que és, ni més ni menys, el que Lull va provar de fer. Entre les obres que va escriure, n'hi ha unes quantes en què l'expressió literària hi exerceix un paper important, però no n'hi ha cap que es pugui assimilar plenament a altres productes literaris contemporanis. Ni tan sols el *Blaquerna*, que és l'obra més propera a la narrativa de l'època que va escriure, no és plenament ni una novel·la ni, encara menys, un *roman* cavalleresc.

La proposta literària de Lull, doncs, se situa al marge del recorregut central de la tradició romànica. Hi manté una certa vinculació, perquè és la tradició en què s'havia format, i perquè en un determinat moment va considerar que li podia ser útil. Elaborar obres properes, encara que més en l'embolcall extern que en el fons, als llibres i als gèneres que els lectors estaven habituats a llegir podia afavorir-ne la lectura. Però les seves propostes eren, en el fons, massa innovadores i originals perquè fossin capaces de condicionar la tradició literària. Se n'allunyaven massa. Només un autor amb una sensibilitat i uns objectius propers als del mateix Ramon Lull podia assumir-lo com a model. Aquest degué ser el cas de l'anònim autor de *l'Espill de la vida religiosa* i, si més no en part, de Jacint Verdager. La resta d'escriptors, penso d'entrada en la generació romàntica que va celebrar el centenari de Miramar, quan s'acosten a Lull ho fan molt més interessats en la seva figura extraordinària, i en la seva biografia no menys excepcional, que no pas prenent-lo com a model i inspiració literària.

Més tard, ja al segle XX, la situació canvia i els escriptors, alhora que continuen enlluernats pel per-

sonatge, esdevenen igualment capaços d'assumir-ne alguns aspectes concrets, amb els quals se senten més o menys vinculats. És el que trobem en el *Llibre d'amic* de Joan Vinyoli, que fa radicalment seu el referent poètic, o en el *Quanta, quanta guerra...*, de Mercè Rodoreda, que es fixa en un aspecte concret —l'itinerari intel·lectual i observador de Fèlix, el protagonista del *Llibre de meravelles*— i el trasllada a la pròpia realitat, mal que passada pel vel de la poesia.

En l'àmbit de les paternitats literàries, doncs, Ramon Lull té poca cosa a disputar a un Ausiàs March o, en el seu temps, a un Cerverí de Girona. March ha exercit, i encara avui exerceix, malgrat que al costat d'altres referents cronològicament més propers, un mestratge en la lírica equivalent al que, en la narrativa, van exercir les cròniques de Desclot i Muntaner en relació amb la gran novel·lística del XV. Ramon Lull, aquest paper, no el va tenir. Tampoc no el cercava. Ausiàs March tenia a la seva biblioteca, en part heretada del seu pare, obres doctrinals de Lull, com la *Doctrina pueril* o *l'Arbre de ciència*, i és en aquesta clau que devien llegir-lo, ell i els seus contemporanis, no pas com a referent literari. L'obra de Lull, fins i tot la poètica, no té cap presència en els cançoners medievals.

No va ser fins que Jacint Verdager va escriure les *Perles* i, vestint-lo amb la seva poesia, el va fer contemporani —el va fer "modern", com diu ell mateix—, que es va evidenciar la força generadora que podia tenir l'obra de Lull. En aquell moment, feia gairebé vint anys que Verdager llegia el *Llibre d'Amic e Amat*. No pas gaires l'han seguit per aquest camí.

Notes

1. Vegeu VERDAGUER (2003, p. 397-400 i 400-409).
2. Vegeu TORRÓ (2009); TORRÓ i RODRÍGUEZ (2014).
3. Per a aquesta qüestió, vegeu SANTANACH (2016).
4. Per a la tradició textual del *Llibre d'Amic e Amat* i la seva posteritat, vegeu LLULL (2012).
5. Vegeu GUILLEUMAS (1954, p. 138-142); Albert Soler en LLULL (2012, p. 48-49).
6. (LLULL, 2012, p. 71.) El nombre de 357 versicles és el que consta en l'edició crítica citada.
7. Vegeu LLULL (2016). Per a Joan Bonllavi i el seu text del *Blaquerna*, GUILLEUMAS i MADURELL (1954); SCHMID (1988); SOLER i LLOPART (1995).
8. Per a l'accés de Verdager a Lull, continua sent imprescindible l'estudi de GUILLEUMAS (1988, p. 25-64). Per als passatges del *Llibre d'Amic e Amat* copiats per Verdager, actualment agrupats en el ms. 1463/16 de la Biblioteca de Catalunya, vegeu p. 73-81.
9. *Homenaje al Beato Raimundo Lull...*, Palma, Establecimiento Tipográfico de Pedro José Gelabert, 1877, p. 3.

10. VERDAGUER (2005, p. 24).
11. Encara que el punt de referència sigui el versicle 295, en compondre el poema Verdaguer també hauria pogut prendre estímuls dels versicles 89 (90 de Bonllavi) i de l'apòcrif 115, tal com apunten els editors de les *Perles* (VERDAGUER, 2007, p. 203-204).
12. Per a les edicions lul·lianes de Jeroni Rosselló i les circumstàncies de la seva publicació, vegeu SANTANACH (en premsa).
13. El manuscrit medieval és l'actual 1025 de la Biblioteca Pública de Palma, i el de 1646, que és una còpia del comentari de 1492 transcrita per fra Joan Guàrdia, el 44 de la Biblioteca Pública Municipal de la mateixa ciutat. Per a aquesta edició i els criteris que s'hi van adoptar, vegeu LLULL (2012, p. 232).
14. Els passatges que cito del pròleg provenen de l'edició que n'incorpora Albert Soler, en apèndix, a LLULL (2012, p. 305-309).
15. Per a aquesta qüestió, vegeu el suggestiu estudi de TORRENTS (2003).
16. GUILLEUMAS (1988, p. 50, 77-80 i 90). Vegeu, més amunt, la nota 8.
17. Sobre les adaptacions dels versicles, i les diverses formes d'acostar-s'hi que Verdaguer va desenvolupar, vegeu MALÉ (1995-1996), i la introducció d'Enric Casasses a VERDAGUER (2007).
18. Per a aquesta qüestió, vegeu BERNAL (1995, p. 220-223).
19. Vegeu l'aportació d'August Bover en aquestes mateixes pàgines.
19. RUBIÓ (1957); BADIA, SANTANACH i SOLER (2013).

Bibliografia

BADIA, L.; SANTANACH, J.; SOLER, A. "Ramon Llull". A: *Història de la literatura catalana*. Vol. 1. Barcelona: Enciclopèdia Catalana; Barcino; Ajuntament de Barcelona, 2013, p. 377-476.

BERNAL, M. C. "Roser de tot l'any, cruïlla en la producció poètica i periodística de Jacint Verdaguer i banc de proves d'un nou ideari". *Anuari Verdaguer*, núm. 9 (1995-1996), p. 211-223.

GUILLEUMAS, R. *Ramon Llull en l'obra de Jacint Verdaguer: Deu anys de publicacions lul·lianes (1945-1954)*. Barcelona: Barcino, 1988.

—"Apèndix. Versicles apòcrifs del 'Libre d'Amic e Amat'". A: LLULL, R. *Libre d'Evast e Blanquerna*. Vol. 4. Barcelona: Barcino, 1935-1954, p. 129-152.

GUILLEUMAS, R.; MADURELL, J. M. "La biblioteca de Joan Bonllavi, membre de l'escola lul·lista de València al segle XVI". *Revista Valenciana de Filologia*, núm. 4 (1954), p. 23-73.

LLULL, R. *Llibre d'amic e amat*. Barcelona: Barcino, 2012.

—*Blaquerna*. Barcelona: Universitat de Barcelona, 2016.

MALÉ I PEGUEROLES, J. "Les *Perles* a la llum del *Llibre d'amic e amat*: anàlisi dels recursos de poetització". *Anuari Verdaguer*, núm. 9 (1995-1996), p. 329-342.

RUBIÓ I BALAGUER, J. "L'expressió literària en l'obra lul·liana". A: *Ramon Llull: Obres essencials*. Vol. 1. Barcelona: Selecta, 1957, p. 87.

SANTANACH SUÑOL, J. "El cuc que esdevingué crisàlide: per a la lectura de *Sum vermis* de Jacint Verdaguer". *Els Marges: Revista de Llengua i Literatura*, núm. 108 (hivern 2016), p. 76-90.

SANTANACH SUÑOL, J. "De Jeroni Rosselló a Salvador Gal·més, passant per Mateu Obrador: un segle de publicacions lul·lianes a Mallorca (1859-1950)". *Estudis Romànics* [en premsa].

SCHMID, B. *Les 'traduccions valencianes' del Blanquerna (València 1521) i de la Scala Dei (Barcelona 1523): estudi lingüístic*. Barcelona: Curial; Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1988.

Sis poetes del regnat d'Alfons el Magnànim. Barcelona: Barcino, 2009.

SOLER I LLOPART, A. "Joan Bonllavi, lul·lista i editor eximi". A: *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes*, XXXI: *Miscel·lània Germà Colón 4*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1995, p. 125-150.

TORRENTS I BERTRANA, R. *De Llull a Verdaguer i de Verdaguer a Llull, o la simposia transcendental*. Palma: Centre d'Estudis Teològics de Mallorca, 2003.

TORRÓ, J.; RODRÍGUEZ RISQUETE, F. "La poesia després d'Ausiàs March". A: *Història de la literatura catalana*. Vol. 2. Barcelona: Enciclopèdia Catalana; Barcino; Ajuntament de Barcelona, 2014, p. 398-435.

VERDAGUER, J. *Prosa*. Barcelona: Proa, 2003.

—*Idil·lis i cants místics*. Barcelona: Columna, 2005.

—*Perles. L'amic i l'amat. Càntics de Ramon Llull posats en vers*. Barcelona: Edicions 62, 2007.